

Matti Kettunen & Timo Kettunen

LOHISUVANNON
SOUTAJAT

Karisto
Hämeenlinna

Rakkaudella Iirikselle
(1951–2020)

*Kiitos Kariston säätiölle ja Taiteen edistämiskeskukselle tuesta
käsikirjoituksen valmistumisvaiheessa.*

© Matti Kettunen, Timo Kettunen ja Karisto / Kustannusosakeyhtiö Otava 2021

ISBN 978-951-1-37746-7

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2021

Sisällys

Lukijalle	7
MATIKANMÖTIKÖITÄ JA MUITA KALAJUTTUJA	11
Matikanmötiköitä (Matti Kettunen)	13
Okkosen perintö (Matti Kettunen)	20
Muuan uistelureissu (Matti Kettunen)	27
LGH – legendaariset kolme kirjainta (Timo Kettunen)	38
Lahnan riimuverkot (Matti Kettunen)	47
Ukkosen alta ahvenia (Timo Kettunen)	55
Pelkosen Hanskin uunimuikut (Matti Kettunen)	67
NYT TIPAHTI – METSO- JA TEERIMAILLA	73
Erämies (Timo Kettunen)	75
Läheltä piti – teerenkuvilla Vaikossa (Matti Kettunen)	82
Lunastettu lupaus (Timo Kettunen)	96
Lumisen metsän teeriparvi (Timo Kettunen)	102
Saariteeret (Timo Kettunen)	112
Lintusyksy (Matti Kettunen)	126
TENOLLA SATTUU JA TAPAHTUU	141
Lohisuvannon soutajat (Timo Kettunen)	143
Lohipellin pettämä (Matti Kettunen)	154
Selän takaa (Timo Kettunen)	167

Lukijalle

Ensimmäinen julkaistu kirjani Aavesoutaja (Arvi A. Karisto Osa-keyhtiö) ilmestyi vuonna 1980. Tasan 40 vuotta sitten. Kirjani piti julkaista jo vuotta aiemmin, mutta kustannusteknisistä syistä teos ilmestyi vuoden viiveellä alkuperäisestä suunnitelmasta. Kirjan kirjoittajalle odotusaika oli todella pitkä. Kun kirjan tekijänkappaleet lopulta olivat läheisessä postissa ja sitten kotona, hypistelin kirjoja perin hyvällä mielellä. Olinhan nyt ”oikea kirjailija”. Kirjan oli julkaissut valtakunnallisesti tunnettu kustantaja, joka oli hankkinut siihen kuvittajan ja markkinoi kirjaa koko maan laajuisesti.

Noihin aikoihin maassamme elettiin vielä pitkälti kyläyhteisöissä, ja maalla asuvien osuus koko kansasta oli suuri, vaikka voimakasta kaupungistumisen aikaa elettiinkin. Maamme tunnetuimman eräkirjailijan, rovaniemeläisen A. E. Järvisen jalanjäljissä kirjallisilla eräpoluilla vaelsivat tuolloin useat kirjailijat, kuten Veikko Rissanen, Erkki Timonen, Pekka Reinikka ja Erkki Tuominen. Kariston vanhemman kaartin kertojista tuotteliaimpia olivat Veikko Haakana, Leevi Karsikas, Pentti Mäensyrjä sekä Pentti H. Tikkanen. Noihin aikoihin itseni lisäksi myös Seppo Saraspää aloitteli kirjallista uraansa.

Tuolloin kuvittelin, että siinäpä kaikki. Tokko minulla olisi enempiä sanottavaa ja kirjoitettavaa siihenastisista kokemuksistani. Hyvä ystäväni ja tuolloinen kalakaverini kirjailija Jouko Puhakka oli jo tuon ensimmäisen kirjan käsikirjoituksen valmistumisen aikoihin antanut monia kullannarvoisia neuvoja. Ja kun tapasin pian

kirjan ilmestymisen jälkeen kirjailija Eeva Tikan, joka hänkin kertoi lukeneensa Aavesoutajan ja tykästyneensä kirjan tekstiin, tiesin, että mutkikas polku kirjailijana oli alussa. Kannustusta tuli monelta suunnalta, mutta myös kritiikkiä, joka aluksi tuntui pahalta, mutta myöhemmin huomasin, että ilman sitä kirjoittamani teksti olisi monin puolin huonompaa. Asiallisesta kritiikistä on vain otettava oppia. Noihin aikoihin pohjoiskarjalaisessa kirjallisuudessa elettiin valtakunnallisestikin vilkkaita aikoja: Seppo Lappalaisen, Jouko Puhakan, Simo Hämäläisen ja monen muun maakunnan kirjailijan tekstejä julkaistiin niin kirjoina, näytelminä kuin elokuvasuvi- tuksinakin. Maakunnan naiskirjailijoista eräpoluille uskaltautuivat ainakin Marja-Leena Tiainen ja Aini Tahvanainen.

Ensimmäiset kirjani kirjoitin vaatekomerossa vanhempieni antamalla matkakirjoituskoneella yöaikaan, sillä välin, kun muu perhe oli nukkumassa. Sittenmin tilaa kotona on ollut aina oman huoneen, kirjailijakammion, verran, jonka sekasotkia etenkin aineiston hankintavaiheessa muu perhe on joutunut sietämään vuodesta toiseen. Nyt kirjoja on ilmestynyt parisenkymmentä, joiden lisäksi toimittamiani ja kokoamiani teoksia on melkoinen määrä. Myös yhteisprojekteina tehtyjä kirjoja on useita. Kun ensimmäisen kirjan jälkeen tuntui siltä, että enää mitään sanottavaa ei ole, vuosien mittaan olen huomannut, että vain pieni osa kaikesta siitä, mitä haluaisin sanoa ja kirjoittaa, päätyy paperille julkaistavaan muotoon. Melkoisesti kuitenkin ottaen huomioon, että koko aikuisikäni olen toiminut lyhyitä kirjoitustöiden vuoksi pitämiäni virkavapaita lukuun ottamatta luokanopettajana pääosin Joensuussa.

Esikoiskirjani Aavesoutajan esipuheessa huomaan kirjoittaneeni huolestuneen nuoren miehen kannanottoja luonnon pelastamiseksi. Ilmastomuutos, hiilinielut ja metsien monimuotoisuus eivät vielä tuolloin olleet ”tapetilla” samoin kuin tänä päivänä. Esipuheeni lopuksi heitin kuitenkin näkyville jonkinlaisen toivon kipinän:

”Pelastettakoon, mitä pelastettavissa on, vaikkapa haikealla tarinalla 1950-luvulta. Ehkä silloin, kun viimeisetkin aarnialueet on hakattu, viimeisetkin kosket padottu, viimeisetkin suot ojitettu, muistuvat mieleen ne ajat, jolloin vielä erämaitaakin löytyi. Ehkä silloin on jo liian myöhäistä? Vielä on kuitenkin aikaa... vaikkakin niukasti.”

Tänä päivänä lopunajan ennustukset ovat jokaisen iltapäivälehden sivuilla, radiouutisissa ja televisioruudussa, huoli maapallon tilasta kuin jonkinlainen hurmosliike. Meitä luonnossa, niin kalavesillä kuin erämetsissäkin, liikkuvia, on vielä paljon. Suomalaisen mielenlaatu ei ole muuttunut mihinkään kaupungistumisen myötä, vaan ikaikainen kaipuu luontoon on säilynyt toisin kuin monella muunmaalaisella. Erätarinoiden kirjoittajakunta on muuttunut. Moni julkaisee kertomuksiaan omakustanteina, mutta meitä suurempien kustantajien sateenvarjon alla julkaisevia on siltikin edelleen pieni joukko. Eräkirjallisuudessa sukupolven vaihtuminen on näkynyt lisääntyvänä tietokirjojen ja erilaisten metsästyks- ja kalastustekniikoiden esilletulona. Perinteiselle erätarinalle on tilauksensa: voi kulkea kertojan kanssa samoilla jalanjäljillä, tunnelmoidsa erämetsän keskelle tehdyillä tervastulilla, istua soutajan mukana lohiveneen teljolla tai kurkistaa kiväärin kiikaritähtäimen läpi kuusen latvassa istuvaa metsoa tai teertä. Eräperinne siirtyy näin sukupolvelta seuraavalle.

Kirjoitimme kirjan yhdessä poikani Timo Kettusen kanssa, jonka omat eräkokemukset ovat omalla persoonallisella tavallaan suoraa jatkumoa omille eräkertomuksilleni.

Joensuussa kevättalvella 2020

Matti Kettunen ja Timo Kettunen

MATIKANMÖTIKÖITÄ
JA MUITA KALAJUTTUJA

Matti Kettunen

Matikanmötiköitä

Ollessani töissä Rantakylän koulussa 1970-luvun puolivälin tietämällä meillä oli viiden miehen innokas kalaporukka. Kävimme talvisin pilkillä lähivesillä, ja yhden talven ajan koetimme saada Puruvedestä ”sitä suurta körmyniska-ahventa”. Onnistumatta. Selvästi alle kilon painoisiksi jäivät suurimmat ahvenemme.

Mutta matikkapilkityksen pariin jouduimme hieman onnekkahan sattumuksen kautta. Työkaverini Kososen Jorman serkku-poika oli pilkkinyt madetta Kotkan seutuilla hyvällä menestyksellä, ja niinpä innostuimme mekin asiasta. Koulun käsityöluokassa tehtiin puiset pilkkivavat, ja taisipa repussa olla ensimmäisellä matikanpilkkireissulla joku kaupastakin ostettu pilkkivapa. Isot ryöstäjäpilkit ja niihin syötiksi kauppahallista ostettua silakkaa ja muikkua.

Muutamana talvena kävimme pilkkimässä lapsuudesta tutuilla paikoilla kahden saaren välisellä matalikolla, missä kylän miehet olivat vuosikymmenien ajan pitäneet matikkarysiään. Heti ensimmäisellä kerralla onnistuimme saamaan muutaman matikanlierun. Olisikohan keskipaino ollut reilun puolen kilon luokkaa, mutta seuraavilla kerroilla Ahti toi kalapaikalle hieman isompiakin mötkylöitä. Hämäläisen Sepon kolmikiloinen taisi jäädä ennätyskalaksi tuolta paikalta. Pikku hiljaa miesten vanhetessa innostuskin laantui ja matikkapaikka jäi vuosikymmeniksi unholaan. Kun vielä

rysänpitäjätkin ovat siirtyneet tuonilmaisiiin, kuka paremmille, kuka huonommille kalavesille, ei matikkapaikallamme ole juuri kalamiehiä näkynyt.

Jokunen vuosi pidimme lähettyvillä talviverkkoja, ja kun kari-kon ohi hiihtelimme, ei paikalla ollut kuin luminen ja jäinen autius. Joinakin talvina lähirannalla asustava Kotilaisen Timo hakkasi jäähän katiskan mentävän avannon kauimmaisen saaren rantave-sille, mistä hän kertoi saaneensa joskus hyvinkin matikoita. Niinä vuosina, kun meillä oli talviverkot, saimme matikoita aina silloin tällöin. Alkutilvesta paremminkin, koska verkkomme olivat taval-lisesti syvissä vesissä, ja jo hyvissä ajojin tammikuussa mateet vael-tavat matalille kutupaikoilleen, mistä palaavat vasta kevätauringon sulattellessa lumen pintaa.

Mutta väliin on mahtunut sellaisiakin talvia, että verkkopyydöt ovat olleet autotallissa tai kalavajassa ja on ollut tyytyminen toisten pyytämiin kaloihin. Sen verran hyviä kavereita on riittänyt, että jokatalviset matikkasopat, leivinuunissa haudutetut matikkamu-hennokset ja mateen mädistä valmistetut blinit eivät ole päässeet unohtumaan. Siitä kiitos kuuluu erityisesti Karvisen Lassille, joka entisen Pyhäselän kunnan puolelta Nivasta käy kalaverkoillaan eteläisellä Pyhäselällä, sekä saman järvenselän toiselta puolelta Liperistä Roukalahden puolelta kalastavalle Pelkosen Hannulle. Vaikka toisen pyytämä kala ei ihan yhtä hyvää olekaan kuin oma-pyytämä, maukasta se on silti ja sitä paitsi tuoretta. Useimmiten kalakavereiden tuomat kalat on pyydetty vain tunteja aikaisemmin. Kaupan kalatiskailla lojuvat kalat ovat saattaneet nousta pyydöistä päiväkausia aiemmin.

Muutaman ammattikalastajan kanssa juttelimme taannoin kauppaan tulevien kalojen kierrätyksestä. Mies oli kalastanut vuosikymmeniä lähijärvestä kalaa ja vienyt osan saaliistaan suoraan läheiseen markettiin. Hyöty oli molemminpuolinen: kauppias sai tuoretta kalaa suoraan kalastajalta ja kalastaja hyvän hinnan ilman välikäsiä kauppiaalta.

– Kuten meillä Suomessa on tapana, kalastajat ovat toinen toisilleen kateellisia, mutta kaikkein kateellisin taitaa sittenkin olla valtio, tämä tuttu ammattikalastaja valisti.

Kalastuslakiin lisättiin kohta ammattimaisesta kalastajasta, ja kaloja alettiin kierrättää tukkuliikkeen kautta kauppoihin. Esimerkkinä mies kertoi, että siihen samaan markettiin, mihin hän oli kalojansa vienyt vuosikymmenten ajan, ei nyt enää uuden lain mukaan voinut viedä kalaa. Nyt hänen oli vietävä kalansa paikalliselle kalanostajalle, mihin muutkin kalastajat toimittavat saaliinsa. Sieltä kalat kuljetetaan pahimmillaan liki neljänsadan kilometrin päähän Oulun seutuville kalatukkuun, missä ne käsitellään ja toimitetaan sitten takaisin muutaman kilometrin päähän pyyntipaikasta marketin kalatiskille myytäväksi.

– Eikö olekin ihan älytön kierros?

Pakkohan siinä oli nyökytellä ja olla samaa mieltä. Enimmillään jäiden päällä tuoretiskissä makaava kala tai kalafile on jopa viikon vanhaa. Ja myös hulpean kallista hinnaltaan, sillä ”välistävetäjiä” on nyt paljon. Kalastajan ja kauppiaan lisäksi kuljetusyritykset, polttoainemasemat, tukkuliikkeen kalanleikkaajat ja -paloittelijat, sisäänostajat ja ulosmyyjät, mainonnan ja markkinoinnin ammattilaiset, joissakin tapauksissa jopa muovipussien valmistajatkin, ottavat omansa. Eikä siinä vielä kaikki: oman osansa kakusta leikkaavat erilaiset pomot ja johtajat, jotka eivät edes ole suoranaisesti tekemisissä kalojen kanssa. Ei näin ollen ole ihme, että kotimaiselle kalalle tulee kilohintaa kaupan tiskillä. Laskeskelin kerran, että saisin marketista 31 kiloa kanansiipiä, kun olivat tarjouksessa yhden euron kilohintaan, yhden kuhafilekilon hinnalla. Onhan siinä hinnanmuodostuksessa jonkinlainen epäsuhta. Vaan enpä tuolloin arvannut, että vieläkin kalliimpaa kalaa olisi tarjolla.

Kerran kevättalvella matikkapyryjen aikoihin olimme vaimon kanssa kahdestaan kotona, ja ikkunasta katselin, kuinka tuuli heilutti puiden oksia ja juoksutti lunta. Niihin aikoihin mateet pitivät häämenojaan kutusorakoillaan. Talviverkkoja meillä ei ollut

vedessä, joten omavaraisuusasteemme kalojen suhteen ei ollut parasta mahdollista A-luokkaa. Tuona päivänä lähdin käymään lähikaupassa. Vaimo oli laatinut listaa ostettavista, ja kun joukossa ei ollut mitään sen enempää paleltuvaa, arvelin selviytyväni kauppareissusta kävellen. Niinpä ulkovaatteet päälle ja menoksi. Lähikauppamme on muutaman korttelin päässä, joten pienikin ostos on helppo pistäytyä hakemassa. Tein maidot, leivät, juustot ja muut listan mukaiset ostokset, ja sitten vielä litra vaniljajäätelöä. Kuittaus tilille kassalla, ostokset kassiin ja suunta kotia kohti.

Kotona vastaanotto oli, sanoisinko yllättävä. Vaimo istui keittiön pöydän ääressä ja huokaisi ensimmäiseksi:

– Minua on petetty.

Ilme kertoi, että jotain oli tällä välin tapahtunut.

– No?

– Meillä kävi äsken kalakauppiaita.

– No hyvä juttu.

– Ei niin hyvä.

– Kuinka niin?

Ihmettelin kalakauppiaiden käyntiä, sillä en muista montakaan kertaa, että joku tuntematon olisi tullut kotiovelle kauppittelemaan kalaa.

– Annahan kun selitän, vaimo jatkoi. – Ovikello soi, ja menin avaamaan. Siinä mies seisoj ja kysyi, että saisiko olla kalaa. Ja kun kysyin, mitä kalaa, niin kertoi, että oli matikkaa ja kalakukkojakin tarjolla. Kalakauppiaiden auto oli kadun toisella puolella. Matikkakukko olisi maksanut kolmekymmentä euroa. Ja kun en laittanut päällysvaatteita, niin annoin miehelle kympin ja hain keittiöstä muovikassin. Toisi sillä matikoita soppatarpeiksi. Mies haki auton takakontista kalat ja toi ovelle...

En ollut ehittänyt laskea ostoskassia kädestä, ja vasta nyt laitoin sen keittiön puusohvan päälle.

– Sen kassin paino tuntui heti jo kevyeltä, Iris selitti. – Mutta se mies oli jo lähtenyt.

Harppasin tiskipöydän viereen, ja nostin lavuaarissa olevaa muovikassia. Kassin pohjalla lojui kaksi kohmeista reilun kaste-madon pituista matikanlierua. Ei puoltakaan kiloa yhteensä. Sisällä kiehahti oikein kunnolla:

- Ei helvetti, tällaiset kalat!
- Enhän mie arvannut, vaimo puolusteli.
- No, ei kai kukaan arvaa. Tuommoisia kaupparmiehiä. Minkä näköinen auto? Ei ne kovin kaukana voi olla. Mie menen perästä, ja syötän nuo matikat eläviltä.
- Anna olla. Minun vika.
- Eikä ole.

Puolustelin mielessäni vaimon ostoksia. Onneksi Iiris oli pannut merkille, että kyseessä oli punainen auto, jossa toinen mies oli ollut ratin takana kuskin paikalla ja toinen hoiti myyntityön. Kun en ollut ehtinyt heittää päällysvaatteitakaan, ryntäsin tohkeissani ulos. Siinä kiireessä matikkapussikin jäi lavuaariin. Uskoisin, että montakaan kertaa en ollut lähtenyt yhtä kiihdyksissäni autolla liikkeelle, mutta nyt kaasua oli ihan riittävästi. Ajoin kotikadun päähän ja seuraavaa katua vastasuuntaan. Kolmannen kadun puolivälissä oli punainen auto pysäköitynä kadun varteen moottori käynnissä. Ajoin autoni sen perään. Kadun vastapuolella olevasta talosta harppoi mies selaten käsissään olevia seteleitä, ja ennen kuin mies oli ehtinyt autolleen, hyppäsin ulos ja suljin miehen kulkureitin. Tummiin talvivaatteisiin pukeutunut kalakauppias pysähtyi hämmästyneenä eteeni.

– Tekö ootte niitä kalakauppiaita? tiuskaisin, ja äänensävyistäni saattoi päätellä, että jotakin epämiellyttävää oli kenties odotettavissa.

- Niin kuinka?
- Tekö kauppaatte kaloja? toistin kysymykseni. – Matikoita...
- Niin ollaan tehty.
- Ja ihan rehellistä kauppaa!

Mies oli reilusti minua lyhyempi. Vilkaisi ensin ylöspäin ja sitten käänsi katseensa sivummalle hermostuneen oloisena.